

ZENTAI Mária

Petőfi Sándor: Az apostol

/szerkezeti és motivikus elemzés/

1.

"Az apostol" Petőfi problematikus művei közé tartozik. Jóformán minden Petőfi-kutató foglalkozott vele; sokféle szempontból elemezték, vizsgálták. Napjainkra az olyan alapvető kérdések, mint Az apostol helye az életműben, eszmevilága, művészi-gondolati értékesége lényegében /bár nem egyértelműen/ tisztázódtak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének még vitatott vagy homályos pontok. Véleményem szerint ilyen homályos pont ma még Az apostol finomabb szerkezete és motívumrendszere. Dolgozatomban ezekkel a kérdésekkel foglalkozom: vizsgálom azt, hogy a képrendszer legfontosabb elemei hogyan kapcsolódnak egymáshoz, illetve a korábbi versekhez, valamint azt, hogy a mű felépítése hogyan függ össze az epikai történéssel, érvényesülészabályosság /és ha igen, miféle/ a szerkezetben.

2.

A motívum-rokonság vizsgálatánál a könnyebb áttekinthetőség kedvéért elkülönítettem egymástól az inkább gondolati jellegű, elvont, illetve a képi motívumokat.

A mű alaphangját erősen befolyásoló címadó a p o s t o l, illetve m e g v á l t ó motívum Petőfi költészetében eléggé gyakori. A korábbi versekben is ugyanugy kétféle kötődik, mint

a megvizsgálendő műben: egyrészt a szabadság /mint
cél/, másrészt /a "megváltó" eredeti jelentésének kisugárzásá-
val/ a mártíromság, az áldozat gondolatához:
A bilincs /1846/:

"Szabadságért küzdött az ifju,
S börtönbe dobták, ottan ül."

Kereszt /1846/: "Fakereszt illet, megváltók, titeket!"

A rab /1847/: "Te éretted harcolék, szabadság,
S láncra verve lábam és karom."

A tavaszhoz

/1847/: "Nagyobbodtak a halálnek
Tartományai,
S bennök sokan a szabadság
Szent halottai."

1848: "Szent szabadság, újabb megváltója
A másodszer súlyedt embereknek..."

Az apostolban e g y nagy egységbe foglalva jelenik meg a há-
rom, addig is gyakran egymáshoz kapcsolt fogalomkör /SZABADSÁG -
MEGVÁLTÁS - ÁLDOZAT/.

De nemcsak az áldozat, hanem az áldozat tudatos vállalása
is /Szilveszter egyik jellemző vonása/ már korábban a megváltó-
motivum része lesz:

Sors, nyiss nekem tért...: "Legyen bár tettemért díj egy
/1846/ Uj Galgotán egy uj kereszt!"

A királyokhoz /1848/: "Áll még Munkács, áll az akasztófa,
De szivemben félelem nem áll!"

Respublika /1848/: "Most hódolok, midőn még messze vagy,
Midőn még rémes átkozott neved van,
Midőn még, aki megfeszíteni
Kész tégedet, azt becsülik legjobban."

A n y o m o r és e r é n y motivum a m e g v á l o t ó-moti-
vumhoz kapcsolódik már 1847-ben, Palota és kunyhó c. versében:

"Oh szent a szalmakunyhók küszöbél
Mert itt születtek a nagyok, az ég
A megváltókat ide küldi be.
Kunyhóból jó mind, aki a
Világnak szenteli magát."

Az elnyomást és mindazt a társadalmi rosszat, ami ellen a szabad-
ság és haladás bajnokai, az "APOSTOLOK" küzdenek, a k i r á l y
testesíti meg. De a zsarnokság teremtménye, a "szolgalélek" ellen
is ugyanilyen gyűlölettel fordul: a legnagyobb foku megvetést a
két szó összekapcsolásával fejezi ki: "szolgazsarnok":

A világ és én /1845/: "Megvetésem és utálatomnak
Hitvány tárgya, ember a neved!

Szolgazsarnok! vagy nyalod más talpát,
Avvagy talpad mással nyalatod."

Levél Várady Antalhoz: "...a népek mind fölemelik
/1846/ A föld porába gázolt fejüket,
S végigmennydörgik a föld kerekén:
"Legyünk rabokból ismét emberek!"

Szilveszter éje 1847- "Csak a zsarnok s a szolgalélek,
ben: E kettő az én ellenem,
S én zsarnokoknak s rabszolgáknak
Bocsássak meg? ...nem, sohasem!"

A királyokhoz /1848/: "Föllázítsam a kerek világot,
Föllázítsam-e ellenetek,
Hogy a dühnek Sámson-erejével
Milliónként nektek essenek?
Megkondítsam a halálharangot,
Hogy borzadjatok hangjainál?...
Bármit mond a szentelen hizelgés,
Nincsen többé s z e r e t e t t király!"

A tárgyalt gondolati motivumok tehát, ahogyan ebből a vázlatos áttekintésből is kitűnik, szervesen nőnek ki az addigi életműből. Sőt, a szembenálló ellentétes m o t i v u m c s o p o r - t o k is kialakulnak még Az apostol megírása előtt. Látszólag önkényesen határoztam meg azt, hogy mely motivumokat vizsgálom, de az elemzés során remélem kiderül majd, hogy tényleges fontosságuk szabta meg a kiemelést. Az elemzéstől azért különítettem el ezt az áttekintést, mert egyrészt a belőle levont következtetés, másrészt maguk a motivumok nem köthetők szövegszerűen c s a k egyik vagy másik részhez. A képi motivumokkal más lesz a helyzet, ott egy-egy konkrét kép előtörténetét, illetve a műben betöltött szerepét vizsgálom.

3. -

"Sötét a város, ráfeküdt az éj.
Más tájakon kalendoz a hold,
S a csillagok behunyták arany szemeiket.
Olyan fekete a világ,
Mint a kibérlett lelkiismeret."

Pándi Pál állapítja meg, hogy Az apostol kezdőképe a "végkonkluziót már sejtető atmoszférát" teremt. Elemezzük kissé részletesebben ezt a képet! Prózára lefordított, vulgáris jelentése ennyi: "sötét van". De mindjárt az első három sor /egy mondat/ háromféleképpen adja tudtul ezt: egyszerű megállapítással /"Sötét a város"/; majd egy olyan megszemélyesítéssel, amelynek igei metaforája a sötétség nyomasztó, súlyos hangulatát érzékelteti /"ráfeküdt az éj"/; végül pedig közvetett, tagadó értelmű állítások erősítik meg még egyszer:

"Más tájakon kalandoz a hold,
S a csillagok behunyták arany szemeiket."

/n i n c s világosság —————> s ö t é t van/

A kezdőképet egy olyan hasonlat fejezi be, amely szokatlan /bár Petőfinél nem ritka/ irányával /konkrét—> elvont/ és megdöbbentő képzetkapcsolásával a képalkotás síkján a mű fontos elemeit vetíti előre:

"Olyan fekete a világ,
Mint a kibérlett lelkiismeret."

Tehát megtudjuk: 1./ a lelkiismeret kibérrelhető—> morális sötétség járul a fizikaihoz; 2./ a költő állásfoglalása ezzel kapcsolatban elutasító /igy a "fekete" szó is metaforikus töltést kap; "fekete lelkiismeret"/. Mi szegeződik szembe ezzel a többszörösen megerősített fizikai és morális sötétséggel?

"Egyetlenegy kicsiny fény
Csillámlik ott fönn a magasban
Bágyadtan s haldokolva...

Padlásszobának halvány mécse azt."

Pándit idézem: "Az első tizenöt sor nemcsak a világkép nyomottságát szuggerálja az olvasónak, hanem a nagy sötétség és a "kicsiny fény" előkészítés nélküli, hirtelen szembeállításával Szilveszter világhívását is."; illetve: "Ez az intonációba foglalt alapkép-let nemcsak a mű hangulati-atmoszferikus lényegét sejteti, hanem ezzel együtt a történet vonalát, a személyes sorstragédiát is. "Az első rész a mű "ideológiai intonációját" is megáiban foglalja, Pándi ezt részletesen ki is fejti. De a képi intonáció további részletesebb vizsgálata is érdekes. A s ö t é t s é g - f é n y ellentétpár a mindennapi és a költői nyelv egyik legősibb és leg-

kézenfekvőbb képe. Petőfi is kedveli, sűrűn alkalmazza. Egy kis kitérővel most nézzük meg, hogy milyen tartalommal, milyen metaforikus jelentéssel köti össze leggyakrabban! /A példaanyag itt sem teljes, a legjellemzőbbeket választottam ki./

A fény /~világosság~láng~tűz/ metafora jelentheti közvetlenül magát a szabadságot:

"A gyűldei ifjakhoz /1845/: "Azért látják őket mindenütt
A szabadság, e napfény ellen küzdeni,"
Áttételesen a gondolat szabadságát:

A rab /1847/: "Te éretted harcolék, szabadság,
S láncra verve lábam és karom...
Világosság, téged szomjazalak,
S mint vakondok, föld alatt lakom..."

A szerelmet:

Felhők-ciklus /1846/: "Oh szerelem, te óriási láng!"

Gyakori a fény-metafora egy sajátos és számunkra fontos jelentése: Petőfi és a morális közgondolkozás szerint is nemes, és így tiszta és nemes emberi lelket föltételező érzelmek és tulajdonságok /pl. hazaszeretet/, illetve közvetlen azonosítással maga az emberi lélek:

A hazáról /1845/: "Közel s távolban semmi fény nincs,
Csak mécsvilágom s honszerelmem ég."

A gyűldei ifjakhoz
/1845/: "Minket levágnak s tüzre tesznek tán,
De lelkünk lesz a láng, mely égbe szállni fog."

Sors, nyiss nekem tért...:

/1846/
"Ne hamvadjon ki haszon nélkül e
Nemes láng, amely úgy hevit."

Palota és kunyhó: "...a sötét szobákban
/ 1847/ Találni fényes sziveket."

A XIX. század költői /1847/:

"Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé."

Ez a domináló jelentése Az apostolban is. Az első rész képi és gondolati intonációja már ennek a része - egyelőre /a 75. sorig/ személyre vonatkoztatás, pontosabban Szilveszterre-vonatkoztatás nélkül.

A kép beszűkül a padlásszobára, de Szilveszter csak a szoba és a család fokozatos bemutatása után jelenik meg:

"Egy ifju férfi, a családapa
Az asztalnál sötét homlokkal ül...

De ott alatta a sötét homloknak

Két fényes szem lobog,
Mint két bolyongó üstökös,
Mely nem fél senkitől,
S melytől mindenki fél!

Tekintete

Mindig messzebb, mindig magasabbra száll,
Mig elvész ott a végtelenben,
Mint felhők között a sas!"

Szilveszter alakjához a kép addigi statikusságának, hangulati egységének megbontása nélkül /Szilveszter ül/ erős metaforikus mozgás- és fényhatások kapcsolódnak. Maga a fény is dinamikus /lobog, bolyongó üstökös/, a mozgás magasba törő, és a fény is, a mozgás is a végtelenség képzetét kelti /a világűrben bolyongó üstökös, ill. a végtelenbe vesző sas/. Ez a költői fogás újra kitágítja a szűk padlásszobát, de nem a fizikai valóság, a súlyos feketeségű világ, hanem Szilveszter gondolati valósága felé. A

fény, a magasbatörés, a lélek előtt kitáruló végtelen és a külső sötétség ellentéte Szilveszter morális felsőbbrendűségét érzékelteti. Nem véletlen az, hogy a második /a család nyomorát tovább részletező, a leírás után epikusan is bemutatató/ rész végén e képnek a párját találjuk, hasonló funkcióval:

"Aztán kinézett ablakán
Beléje nézett a sötétbe,
Nézett beléje oly merően, mintha
Azt föl akarta volna gyujtani
Éjszakafényével lángoló szemének."

Az első rész elvontabb, általánosabb megfogalmazásai után Szilveszter itt /igaz, hogy még mindig csak a képalkotás síkján, de ott világosan/ szembefordul a sötétséggel.

Megtudjuk azt is, hogy "isteni küldetést" teljesít:

"Ráküld a tengerre engem,
Lelkembe tette az iránytűt,
Amerre az vezet, megyek."

Küldetése tartalmát, gondolatait még nem ismerjük; de a fényt jelentő képek hozzá kapcsolódása azt sugallja, hogy célja és eszméi nemesek. A 3. részben Szilveszter lelke felemelkedik abba a végtelenbe, ami már az első rész képeiben is jelen volt, és ami úgy áll másik lehetőségként a Szilveszter választotta gondolati lehetőségként szemben a kis padlásszoba bezártságával, mint Szilveszter szemének, lelkének fénye a sötétséggel. A fölemelkedő lélek nagyságát és erejét a megszokott arányokat végletesen eltoló, megfordító hasonlatok érzékeltetik: a Föld szikrává, a csillagok pedig gyertyalánggá törpülnek és háziassodnak mellette. De még így is porszem annak a nagyságához képest, aki előtt megáll:

"Ki kormányozza a világokat
Pillanatával,
Kinek valója fény,
Kinek szeméből minden szikra egy nap,
Mit földek s holdak forognak körül."

Ez a mindent betöltő fény és ésszel szinte fölfoghatatlan nagyság az igazi ellensúlya az első rész világméretű sötétségének. Szilveszter lelkének fénye, nagysága szembenállást és erkölcsi-gondolati fölényt jelentett - ez a mostani isten-látomás a r á - n y a i b a n is túlnövi a sötétséget. Funkciója is megfelel a képi megformálás sugallta fontosságának: Szilveszter itt fejti ki először gondolatait, és a fény bizonyítja is a gondolatok igazát. Az "apostoli küldetés" általános jelentésének is megfelel ez a jelenet: a lélek elé isten tüzte kí a célt /"Kemény pályára utasítál...", és istenhez fordul hitének, erejének megszilárdításáért /"Adj, isten, adj fényt és erőt nekem...". Amikor már ismét a kis padlásszobában vagyunk, a látomás végekkordjaként eloszlik a kinti fizikai sötétség:

"S a fölkelő nap legelső sugára
Az alvó férfi homlokára száll,
Miként egy arany koszoru, miként egy
Fényes, meleg csók isten ajakáról!"

A 3. résznek ez az utolsó képe egymásba olvasztja a látomás fényét és a reggel természetes világosságát, szimbolikus jelentőséget adva így az utóbbinak: a szabadság-isten, a végtelen fény pozitív válasza ez Szilveszter kérésére.

Ezen a ponton az elbeszélés ideje megáll. A főhóst, életkörülményeit, gondolatait megismertük; a képrendszer alapvető elemei világosan állnak előttünk. Az a nap azonban, amely a 3. rész

végén kezdődik, változást hoz majd a hős életébe. Az utolsó, még változatlan pillanatban /már hajnal van, a család bármelyik pillanatban fölélbredhet és akkor folytatódik a történet/ nyúl közbe a költő. Egy a képzőművészet "termékeny pillanatához" hasonló pillanatban állítja le a cselekvést. Összesűrűsödve van együtt a múlt /Szilveszter egész eddigi életutját summázni tudjuk - az epikus történés ismerete nélkül is - a leírt nyomor, a megismert eszmék és az ezeket közvetítő képek segítségével/ és a jövő /még nem tudjuk ugyan, de később kiderül, hogy a csecsemő - akinek halála és az ezzel kapcsolatos események majd továbblenítik a történetet, átmenetet alkotva az állóképszerű padlásszoba-jelenet és a mozgalmasabb későbbi részek között - ekkor már nem él. Innen kanyarodunk vissza a hős gyerekkorába, hogy most már a kezdetől folyamatosan követve sorsát, eljussunk majd /a 14. rész végén/ újra ugyanebbe a pillanatba.

A gyerekkor világa semmivel sem vigasztalóbb, mint a felnőtt férfi körülményei, sőt, a helyzet sötétségét még fokozza a kisgyerek eredendő védtelensége, kiszolgáltatottsága. A képekben a fény-árnyék ellentétpár sötét pólusa kerül ismét tulsúlyba; hosszú részekben át semmiféle metaforikus vagy látomásos fény nem ellensúlyozza.

Szilveszter megtalálásának /születésének/ napja:

"Az óra nyelve éjfél hírdetett,
Kegyetlen téli éj vala,
A téli éjszakák két zsarnoka
Uralkodott:
A hideg és sötétség."

A megszemélyesített sötétség ismét /az első rész kezdőképéhez hasonlóan/ nyomasztó, riasztó hatású; de míg ott a sötétség

maga passzív /és mint ilyet, a Szilveszterhez füződő mozgás- és fényhatások egészen nem semlegesítik ugyan, de valamelyest ellensúlyozzák/, ez a sötétség rosszat sejtetően aktiv: zsarnokként uralkodik. Ez a rosszindulatu hatalom kíséri végig Szilveszter gyerekkorát. De nemcsak a sötétség, hanem az utcákon örülként bolyongó fergeteg félelmetes erejü képe is a világ Szilveszter iránti ellenségességét, szinte babonásan nagyított gonoszságát érzékelteti.

Az egész 5. és 6. rész nem világosodik ki e sötét kezdés után.

A 7. rész a gyermek "neveltetését" ecseteli:

"Ott nőtt fel a sötétben,
A föld alatt, a bűnnel
S férgekkel egy tanyán."

Ismét együtt szerepel a fizikai és a morális sötétség. Szilveszterre is hat: tudata, érzékei tompák /"Élt, s olyan volt, mint egy halott"/. Ész és ügyesség "kivillan" ugyan belőle, "Miként tüzkből a szikra", de csak azért, hogy lopjon. A fény tehát, ami Szilveszter belső lényegéhez tartozik, megvan, de itt még csak szikrányi, nincs tudatában a maga értékének és rossz irányban használódik föl.

A gyerek sorsának következő állomása a koldusasszony. Amikor rátalál Szilveszterre:

"Az éj immár késő vala,
Az égen csillagok valának és
Az utcákon nem voltak emberek."

Éjszaka, sötétség újra. A gyerek élete éppolyan nyomoruságos, mint eddig volt. Ezt, ha nem is tudatosul még benne, érzelmileg lassan már képes felfogni:

"S elméje napról napra érett,
S érezni kezdte, érezé
Hogy ő boldogtalan...
Két évet élt már át a koldulásban.
Nem volt többé szükség reá,
Hogy megnyálazza szemeit,
Gyakorta telt meg az könnyüivel."

Érzelmeinek ébredését jelzi első erős érzelmi kapcsolata: szeretete, amely a kutyaéhoz fűzi. Az állat végtelen odaadása a gyerekek iránt hatásosan, néha már túlzott érzelmességgel emeli ki az emberek gonoszságát.

A következő forduló színhelye is sötét:

"...késő őszi este volt.
Sár volt az utca, s köd a sár felett,
Nehéz komor köd..."

"A vén mogorva ur" szolgálatába kerülve megszűnik a fizikai nyomor, és vele együtt eltűnnek a sötétség ijesztő képei is. De a fény, a világosság még késik - Szilveszter ugyanis szolga, nem szabad ember. De a tanulással lassan értelme is kinyílik:

"Minden nap egy-egy sugarat lövelt
Elméje oszladó kódébe."

Ez a kép /a lassu öntudatra ébredéssel növekszik a fény/ azt is bizonyítja, hogy az eddigi sötétség nemcsak a nyomort, hanem /e jelentést árnyalva/ a gyermek Szilveszter öntudatlanságát, "első /lelki/ sötétségét" is jelentette.

Élete első igazán nagy fordulópontja a gazdájával való szembe fordulás: "A s z o l g a e m b e r r é emelkedik" /a két fogalom Szilveszter gondolkodásában kizárja egymást, ugyanugy, mint alkotója szerint. /Ez az emberré emelkedés a képek és hasonlatok síkján meghozza a fényt:

"Az ifjúság fölgyuladott szívében,
Ugy égett, mint a fölgyult város ég,
Amelyre ráfuj a viharnek
Süvöltő óriása;
S e lángokban milyen csodálatos
Mesés képek keletkezének!
S lelkét e lángok úgy megedzék,
Mint a hámortűz a vasat."

Ujra egy metafora fejlődik több irányba /mint az 5. rész elején/, sőt a vihar is feltűnik. De - a fergeteg-képpel ellentétben - végig szorosan Szilveszterhez kötődik. A vihar csak egy igei metaforát kiegészítő és folytató hasonlat része, és így hiába "süvöltő óriás", nem önálló, domináló elem, tehát nem önmagában lesz ijesztő, hanem annak a képnek a megerősítéséhez, érzékletesebbé tételéhez járul hozzá, aminek alá van rendelve. Ez a kép viszont /"Az ifjúság fölgyuladott szívében"/ a szólószem-hasonlatba foglalt felismerést /"Érzem, hogy én is egy sugár vagyok"/ készíti elő.

A további kiterjesztésben a kép egyik eleme él tovább: a "lángokban" Szilveszter egyrészt csodálatos, mesés képeket lát - ábrándjait a jövőről, a szabadságról -, másrészt "lelkét e lángok úgy megedzék, Mint a hámortűz a vasat." - ez pedig a későbbi teljes Szilveszter-jellem egyik összetevője.

A 10. részben a szolgaságból szabadult fiu találkozik az igazi szabadság élményével. Ezt az érzést a vad, műveletlen természet /a "rengeteg", ill. a "puszták rónasága"/ adja meg neki. A Szilveszter köré rajzolt társadalomban máshol nem is találhatná meg, mint valamilyen, az ember tevékenységétől, hatalmától függetlenül létező közegben. A találkozásra pedig a mű szempontjából két okból is szükség van. Egyrészt a természeti

széppel szembeállított társadalmi rossz a kontraszthatás alapján még élesebben kidomborodik; másrészt Szilveszternek meg kell ízlelnie a tökéletes szabadságot, hogy hiányát aztán annál fájóbban érezze, hogy ezzel hitelesebbé, sokoldalubban motiválttá váljon küzdelme.

Ilyen többirányú /cselekménybeli, képi, lélektani, gondolati/ előkészítés után jutunk el a 11. rész szőlőszem-hasonlatához. Benne a képrendszer központi vonalának, a fény-árnyék metaforának kiteljesedése egybeesik az ideológiai-gondolati vonal csúcspontjával. Szerkezetileg is központi helyet foglal el; a 20 részből álló mű 11. részében, tehát a közepén van. Szilveszter itt fejti ki leghosszabban, legrészletesebben a gondolatait. Petőfi vers-építő művészetét dicsérik azok a fogások, amelyek megóvják ezt a részt attól, hogy pusztán politikai programbeszéddé váljon, sőt lélektanilag is hitelessé, élővé teszik. Egyik ilyen eszköze, maga a metafora, amelynek vázára a gondolatokat felfüzi, illetve aminek elemei szétválaszthatatlanul egybeolvadnak a gondolatsor elemeivel. Magyarázó és magyarázott kép /az utóbbi maga is metafora: "A föld is egy gyümölcs"/ egy darabig lépcsőzetesen és párhuzamosan fejlődik:

- a./ "A szőlőszem kicsiny gyümölcs" b./ "A föld is egy gyümölcs,
"A szőlő a napsugaraktól érik" egy nagy gyümölcs"
"A földet is sugárok érlelik"

Az a./-elem mindig a párhuzam apropója, a b./-elem pedig a közvetlen párhuzamon túl továbbfejleszti a metaforát a kép és a gondolat szintjén egyaránt. Egy idő után már nincs is szükség a párhuzamra, az alaphasonlat /szőlőszem/ fogalomkörét felszivja a ráépült metafora /föld=gyümölcs/:

"Tudom, hogy amidőn megérkezik
A nagy szüret,
Akkorra én már rég lementem."

A nagy szüret képe az eddigiekből egyenes vonalisan fejlődik ki, mégis minőségi ugrást jelent: ez ugyanis már csak a föld, a nagy gyümölcs "megérését" jelenti, és ezt a jelentést /kivivott emberi szabadság, igazságos társadalom/ metaforikusan közvetíti ugyan a fölkeltezt képzet, a valóságos szüret, de közvetlenül nincs jelen.

A másik alkalmazott eszköz hasonlít az "Akhilleusz pajzsa" megoldásaira: nem Szilveszter gondolatainak rendszerezett fel-sorolását kapjuk, hanem szemünk láttára alskulnak ezek a gondolatok, végigkísérjük bennük Szilveszter eszmei fejlődésének szimbolikus utját a kezdettől /gondolkodni kezd a "világtörténeten"/ az igazság, a magyarázat keresésén át az elhivatottság megérzéséig, a cél világos felismeréséig és az érte való küzdelem vállalásáig. Ennek a folyamatnak az ismeretében megvilágosodik a képsor előbb említett felépítési módjának a funkciója is: egyetlen képbe sűrűsödik az egész gondolati fejlődés, ami reálisan éveket vehetett igénybe, és aminek kezdeti szakaszai, fokozatos kibontakozása lassítaná, elnyujtaná a költeményt. Ezért az utolsó előtti pillanatban, a nagy hármas felismeréshez /küldetés, cél, küzdelem vállalása/ vezető töprengés indulásakor kapcsolódunk be Szilveszter gondolataiba. De ennek a gondolatsornak, illetve a vele szorosan összefonódó képsorozatnak a technikája, ez a formális elem szinte észrevétlenül végigköveti, érzékelteti az egész utat! /így értem a fejlődés szimbolikus utját/. A kezdetnek, az óvatos, de helyes irányba való tapogatózásnak felelnek meg a közvetlen hasonlatok, pontosan végigvezetett párhuzamok,

amikben "mankóul", biztos és ismétlődő kiindulási pontul szolgál a konkrét "szólószem": A párhuzam másik metaforikus eleme újra és újra egyre messzebbre rugaszkodik ettől a ponttól, és az első felismerés /"Érzem, hogy én is egy sugár vagyok"/ után nem is tér vissza hozzá, eldobja a "hasonlat-mankót", elérkezik a nagy szünet tisztán metaforikus felidézéséig - ez a rész a gondolkodás fejlődésében annak a foknak felel meg, amikor Szilveszter rátalált a helyes utra. Ezután egyre gyorsuló tempóban jut el a következő felismerésig, a szóló-hasonlatot már teljesen elvetve és az egész metaforának csak a legkevésbé képszerű elemét, a "munkát" tartva meg:

"Munkára hát,
Föl a munkára, lelkem!"

Elérkezik a cél felismeréséig, most már tisztán gondolati uton:

"Mi célja a világnak?
Boldogság! s erre eszköz? a szabadság!"

Ebből a két felismerésből már természetesen következik a harmadik, a küzdelem vállalása:

"Fogadjatok, ti szabadság-vitézek,
Fogadjatok szent sorotok közé!"

Az utolsó sorok ismét képszerűek, de új gondolati tartalmat már nem közvetítenek, csak érzelmi viszonyulást festenek alá: a felismert igazsághoz való patetikus, romantikus hűségesküt.

Igy függ össze tehát a szólószem-hasonlat gondolati és képi felépítése. Ha most már nem önmagában, hanem az egész műbe visszahelyezve vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy többféle módon kötődik a többi részhez. A döntő vizuális élmény, amit felkelt, a fény. Kétféle fény olvad ismét egymásba /hasonlóan a 3. rész-

utolsó soraihoz/: egy reális, valódi: a nap gyümölcsöt érlelő fénye; és egy metaforikus:

"A földet is sugárok érlelik, de
Ezek nem a nap sugárai, hanem
Az embereknek lelkei."

Petőfi világosan és határozottan azonosítja a fényt az emberi lélekkel, pontosabban a nagy lélekkel /"Minden nagy lélek egy ilyen sugár, de Csak a nagy lélek..."/. Hogy milyen a nagy lélek, azt Szilveszter alakjából sejtethetjük. Az ő zsarnokgyűlölete, öntudata, szabadság iránti rajongása lelkének alapvető jellemzői - itt tehát Szilveszter alakján belül összekapcsolódik a fény=nagy lélek és a fény=szabadság metafora. /Ez egyben magyarázza is a hasonló, de nem ilyen egyértelmű képeket./

A 12-13. részekben Szilveszter kipróbálja az apostoli hivatás gyakorlását. Kicsiben lezajlik ugyanaz a konfliktus, amely majd Szilveszter tragédiáját okozza. Tanít; a hatalom és az egyház összefog ellene, a nép szembefordul vele. Ez Szilveszternek és a hatalomnak a második összecsapása. Az első, a gazdájával való szembefordulás a társadalmi igazságtalanság felismerésében realizálódott. Szilveszter ott nemcsak morálisan kerekedik felül, hanem ő az aktív fél /ő hagyja ott a házat/. A másodikban fenyegetőbb a helyzet: Szilvesztert elkergetik, méghozzá azokat használva cselekvő eszközül ellene, akiket ő meg akart váltani. A konfliktus tehát élesebbé és egyben bonyolultabbá vált. Szilveszternek tisztánlátásra és nagy erkölcsi erőre van szüksége ahhoz, hogy vállalt utját folytassa /Az első összecsapáskor egyértelmű volt a helyzet és a szembenálló felek kiléte, ennél a másodiknál viszont Szilveszternek fel kell ismernie, hogy igazi ellenségei nem az őt elkergető falusiak, hanem "A kastély s a

parókia"; sőt, még a nép ellene-bőszülését is meg kell értenie/. Ez az epizód most már nem a képek és metaforák, hanem a konkrét történés síkján vetíti előre Szilveszter sorsát.

A 12. részben a fény-metafora a "nagy lélek" jelentéssel szerepel, egyszer írói közlésként:

"Szűk volt köre,
De e szűk kört teljesen betölté
Lelkének fényivel."

Egyszer pedig Szilveszter monológjában: a hős maga azonosítja önmagát vele:

"Légy lámpa, mely míg másoknak világít,
Tulajdon életét fogyasztja el."

Ez az apostoli-forradalmári hivatás tudatos vállalásának újabb formája. Új benne, hogy az "apostolság" egy konfliktus egyik eleme, de ez a konfliktus nem Szilveszter és a külvilág között jön létre, hanem Szilveszter lelkében. Nem a hatalommal vagy az emberek értetlenségével kell szembenéznie, hanem saját, a magánélet boldogsága felé húzó vágyaival.

A dilemma fölvetése egyrészt lélektanilag hitelesíti a hős alakját; másrészt az egyértelmű választ, Szilveszter döntését értéke-
sebbé, erkölcsileg magasabbrendűvé teszi a másik lehetőség föl-
villantása. Ez már tulajdonképpen a második áldozat, amit Szilvesz-
ter eszméiért hoz. Az első, a "gazdag hivatal" elutasítása, gazda-
sági természetű. A második érzelmi jellegű. A kettő összevetése
Szilveszter jellemét nemesíti: az első esetben nagy eréllyel uta-
sitja el az ajánlatot, meg sem fordul a fejében az, hogy elfogad-
hatná. Számára ez nem is áldozat, ugyanis szolgává tenné, és ez
a fogalom /mint már láttuk/ Szilveszter gondolkodásában nem fér

meg az ember fogalmával. Céljainak első fokozata éppen az, hogy rabokból /szolgákból/ emberré tegye az embereket. De a második fokozat a boldogság lenne - és a második választásnál a nagy közös boldogság és az ő egyéni boldogsága kerül ellentétbe. Egyértelműen választ, de itt már tudatában van a két lehetőségnek és áldozatnak érzi a maga útját /ezt mutatják a képek is, amelyekkel kifejezi: a mások számára gabonát termő föld és a másoknak a maga életét fogyasztva világító lámpa/. Ez az áldozat-motivum éppúgy a befejező részben emelkedik a legmagasabbra, mint a hatalommal való konfliktusok élessége. A 19. részben a kettő össze is kapcsolódik: a legnagyobb összeütközésben Szilveszternek a legnagyobb áldozatot kell meghoznia: az életáldozatot. A konfliktusok felépítése a szembenálló fél szempontjából is lépcsőzetesen emelkedik. Talán nem erőszakolt módszer az egyes-különös-általános kategóriáin át megközelíteni. Az egyest a gazdájával való szembe fordulás képviseli: egy konkrét embertől való személyes függése ellen lázad Szilveszter. A második esetben megvolt a konkrét ellenfél, de Szilveszter nincs személyes függőségi viszonyban vele. A közvetlen kapcsolat hiánya, és az, hogy "A kastély s a parókia" egyesült erővel fordul ellene, általánosabb sikra emeli a konfliktust: a földesur és a pap még konkrét személyek, de már nemcsak a tulajdon egyéni érdeküket képviselik, hanem az elnyomó hatalmat általában is. A másik oldalon Szilveszter sem közvetlenül személyek ellen fordul, hanem az ellen, amit képviselnek. A harmadik konfliktus első részében mindenféle személyes kapcsolat hiányzik, Szilveszter még csak nem is szóban, hanem könyvben, személyétől függetlenül alakban támadja az elnyomást. Az elnyomás is személytelenül, de annál erősebben reagál. Ez már maga az emberektől elidegenült, az egész társadalmat elnyomó általános

hatalom. Ez a felépítés pontosan nyomon követhető Petőfi megfogalmazásaiban is: az első esetben közös jelenetben szerepel Szilveszter és az ifju ur, vitatkoznak. A másodikban a kastély ura magához hivatja és megfenyegeti ugyan Szilvesztert, de ami végül is a hős kudarcát okozza, az a pap tőle teljesen függetlenül lezajló beszéde. A harmadikban pedig nem X ur háborodik fel a könyv miatt, hanem: "...elsápadt a hatalom, kiült

Ráncokba szedett homlokára a düh."

A színhelyek változása is megfelel ennek a felépítésnek: egy ház szobája, falu, nagyvárosi utca. Kitágul, egyre több embert foglal magába, egyre nagyobb a nyilvánossága és a jelentősége.

A harmadik konfliktus második része, a merénylet, látszólag ismét konkréttá válik; a fenti lépcsőzetes rendszerben az első, az ifju urral való szembefordulásnak felel meg /közvetlen cselekvés egy konkrét személy, a király ellen/. De Szilveszter az első eszmélés óta sokat változott: nem büszke és érzékeny fiú, aki személyes függőségi viszonyát megszüntetve személyes szabadságát akarja kivívni, hanem tudatos forradalmár, aki magának az elnyomásnak a megsemmisítésével az egész nép szabadságát akarja kivívni. Ilyen szempontból a fenti rendszer legmagasabb pontjára kell helyeznünk: még a harmadik lépcső, az általános elnyomás elleni harc két formája közül is ez a magasabb értékű. Nem meggyőzni, tanítani akar már, hanem cselekedni. Másrészt mégsem illik bele a rendszerbe másféle megoldási, kifejezési módja miatt. A könyv kiadása után a hatalom a maga elidegenültségében, tehát a maga igazi valóságában mutatkozik. A merényletnél viszont "megtettesül", a király személye válik az elnyomó hatalom szimbolumává. Ez a sik az eddigiekben nem létezett. Miért van rá most szükség, mi indokolja a bekapcsolását? Mint láttuk,

az eddigiekben egyre általánosabb érvényűvé, egyre reálisabbá és pontosabbá vált Szilveszter és a hatalom birkózásának ábrázolása. Az utolsó kísérlet időben is külön áll /tiz év választja el a történet többi részétől/, jellegét tekintve is más: Szilveszter eddig racionális-morális eszközökkel harcolt, most viszont az egyetlen megmaradt lehetőséget, az erőszakos cselekvést választja. A börtönig extenzíven fejlődő körkép irányt vált, az addig vázolt elemek egyetlen pontba koncentrálnak. Mindannak a társadalmi rossznak, amivel Szilveszter addig találkozott, a király lett a jelképe; az ő megsemmisítése ezen a szimbolikus síkon az elnyomás szétzuzását jelentené. A mű reális közegében nem győzhet, hiszen ott Szilveszter tette egy magányos lázadó elszigetelt merénylete. De a szimbolikus síkon maga a forradalmi gondolat eljut erre a fejlődési fokra. Mivel a gondolat nem elvontan jelentkezik, hanem Szilveszter testesíti meg, a szembenálló fél, az elnyomás hatalmi gépezete is "testet ölt". A forradalmi cselekvés /Szilveszter/ és az elnyomó hatalom /a király/ csap össze. Hogy ez az elnyomás megszüntetésének reális útja, azt Szilveszter erkölcsi-gondolati felmagasodása bizonyítja, annak ellenére, hogy - mint már mondtam - magában a műben Szilveszter nem győzhet.

Visszatérve a 13. részre és a fény-árnyék metaforára, azt állapíthatjuk meg, hogy itt tűnik föl második alapjelentése, a szerelem:

"Mert én szeretlek tégedet,
Ki kell ezt mondanom,
Hogy ki ne vesse lelkemet belőlem,
Mint a Vezuv a lángoló követ."

A szenvedély nagyságát az arányok torzítása érzékelteti /hasonló technikával találkoztunk már a lélek nagyságának érzékeltetésé-

nél is/: a szerelem /egy az emberi érzések közül/ hatalmas méretűvé nő /Vezuv/, a minden érzést magában hordozó lélek pedig eltörpül mellette, sőt beléolvad /lángoló kő/.

Az egész mű képrendszerét tekintve a fénynek ez a jelentése másodlagos. De /bármennyire konvencionális is a "szerelem tüze" kép/ a maga síkján kifejezi, hogy nem áll ellentétben a másik, domináló fény-jelentéssel. Tehát az, hogy az adott társadalomban az egyén boldogsága és a társadalom boldogságáért és szabadságáért vívott harc kizárja egymást, nem természetes. Szilveszter megismeri a boldogság élményét /mint a szabadságét is/, de szintén csak rövid időre.

A 14. rész beteljesíti a kört. Visszatérünk a 3. rész utolsó képéhez, hogy a 15. résztől már lineárisan haladjon előre a cselekmény. De az egyszerű visszatérésen kívül előremutató elem is van benne. Szilveszter megírja és megpróbálja kiadni könyvét. A szerkesztő szavaiból a szellemi elnyomás riasztó képe bontakozik ki, előrevetítve azt, hogy nemcsak a személyesen magyarázó, fölvilágosító Szilveszterre csap majd le a hatalom /mint eddig/, hanem a könyv írójára is - pedig ott már nem is az író személye a fontos, hanem a gondolatok. Az igazság, a szabad gondolat új metaforikus alakban jelenik meg:

"Az a pokol cséplője, mely alá
Kévéinket kell tartanunk, s ez
Az igazságot, a magot
Kicsépele belőle, aztán
Az üres szalmát visszadobja,
S ezen rágódik a közönség."

Ennek a metaforának leglényegesebb gondolati eleme megegyezik a másik, fény-metaforáéval: a fény is, a buza is éltető erő.

Az epizódnak az előrejelzésen kívül még egy fontos szerepe

van. Az apostoli küldetés tudatos vállalása óta Szilveszter körülményei sokszorososan megváltoztak. Ez szükségessé teszi az újabb próbát. Szilveszter kiállja: szabadságszeretete nem hódol be a kínálóknak. Inkább nem ír, de nem tagadja meg önmagát. Ezzel a teljes nyomort választja. Így jutunk el ismét a harmadik rész zárósoraiig.

Az utolsó 16 soros szakasz nemcsak a 3-14. részt fogja keretbe, hanem az egészet, mind a 14 részt. Az első rész elejéről felidézi /majdnem szó szerint/ a padlásszoba, a fizikai nyomor leírását:

1. rész: "Kietlen, puszta mind a négy fal,
Azaz hogy puszta volna, ha
Kinem cifrázta volna a penész,
S csikosra nem festette volna az
Eső..."

14. rész: "És négyszeres lett a nyomor
Ott fönny a kis padlásszobában,
Melynek falát
Csikosra festé az eső
És kicifrázta a penész."

Majd a 3. rész utolsó sorait ismétli meg minimális változtatással: "...a fölkelő nap

Első sugára homlokára száll,
Miként egy arany koszoru, miként egy
Fényes meleg csók isten ajakáról."

Két nagy periódust foglal össze tehát ez a dupla keret: a betétrészt /5-14./, illetve az egész eddigi művet /1-14./. Ez az erőteljes zárás is jelzi, hogy újabb fordulathoz ér a történet. A keretsorok kiválasztásából kitűnik, hogy a költő mit akar újra különösen hangsúlyozni: a nyomor és az erény alapvető ellentétét,

a Szilveszter sorsa és emberi értéke között feszülő ellentétet.

Mi az a nagy fordulat, amit a reggel, a 15. rész hoz? Már említettem, hogy a történet megakasztásának és újraindításának pillanata a képzőművészet "termékeny pillanataira" emlékeztet, mivel magában foglalja már a jövőt is. A költő maga is felhívja figyelmünket a változásra. Szilveszter kénytelen eladni a jegygyűrűjét. Ezzel:

"Ketté lett vágva multja és jelenje,
Fölbontatott a hid, mely a tavaszt
A télhez kapcsolá,
Eltört a lépcső, melyen a
Földről a mennybe járt."

Azt minden magyarázója észrevette, hogy a 16. résztől az eddig meglehetősen részletező elbeszélés felgyorsul és stilizálódik.

Miért?

Szilveszter ezután találja meg a titkos nyomdát, ami hozzásegíti /az eddigi felkészülés és meggyőzés után/ a cselekvés első formájához, a lázító tartalmu könyv kiadásához - ez igaz. De a csecsemő halála ennek nem oka, még csak nem is kiváltója!

Milyen fordulatra figyelmeztet itt mégis Petőfi többféle eszközzel is? A választ nem is annyira Szilveszterben, Szilveszter gondolkodásában kell keresnünk, hanem a mű felépítésében. Szilveszter már sokoldaluan jellemzett alakként, kész, de még nem cselekvő forradalmárként áll előttünk - ugyanakkor magánember is: férj is, apa is. Ezt a szálát tépi el Petőfi a csecsemő halálának epizódjával. Szilveszter mint magánember ennél mélyebbre nem juthat - teljes fizikai nyomor, éhezés, a csecsemő éhenhal. Minőségileg a magánember tragédiája már nem mélyülhet /legfőlegbb

mennyiségileg, ha a többi családtag is meghal/. Az elbeszélés, a mű szempontjából ezért ez a szál már nem érdekes. Ami ezután következik, azok már csak a forradalmár tettei és tragédiája. Az egész mű szempontjából tehát így válik ketté a múlt és a jelen, ezért gyorsul az elbeszélés menete, ezért stilizálódik. A könyvet a titkos nyomdában kinyomtatják, és a könyv újra felidézi Szilveszter legfontosabb gondolatait:

"...a papok nem emberek,
De ördögök,
S a királyok nem istenek,
Hanem csak emberek,
És minden ember emberegyaránt,
S az embernek nemcsak joga,
Hanem teremtőjéhez
Kötelessége is
Szabadnak lennie,
Mert aki isten legszebb adományát
Meg nem becsüli,
Magát az istent sem becsüli az!"

A könyvbe foglalt szabadságeszmét ismét egy éltető elem, a fény és a buza után most a víz jeleníti meg:

"Mohón nyelé el a szomjas világ
E tiszta enyhítő italt,
És lelke tőle megfrísült..."

De a hatalom szavára a nép elfordul tőle. Ahogyan Szilveszter áldozatainak nagysága vagy a hatalommal való összeütközés élesége, úgy a nép árulása is háromlépcsős rendszert alkot. De amíg az áldozatvállalás, az önmagán belül lezajló folyamat külön szálon fut és csak az utolsó ponton találkozik a hatalom elleni küzdelemmel, a nép árulása mindig ehhez a küzdelemhez kötődik. A félrevezetett és megfélemlített nép elhagyja őt a faluban, a

könyv kiadásakor és a merényletnél is. A háromszori megtagadás felidézi a bibliai megváltó-motivumot is. A 19. részben igazolódik ez a feltételezés:

"Nem volt elég a Krisztust megfeszítned,
Minden megváltót megfeszítesz hát?"

Ez a kísérő motivum Szilveszter tetteit egy szintre állítja a kereszténység központi alakjának tetteivel. Szilveszter maga is szenvedő és az őt megérteni nem tudó népért meghaló hős. A nagy különbség a cél: a krisztusi szeretet- és megbékéléstannal szemben Szilveszter a forradalmi harcot, az ember külső és belső szabadságáért való küzdelmet hirdeti és gyakorolja. A bibliai távlat tehát, amelyet az említett motivumok sejtetnek, arra szolgál, hogy a forradalmi szabadságesszmét minden más emberi gondolatnál magasabbra emelje mint az emberiség második és igazi megváltását és felemelését szolgáló gondolatot.

A 17. részben a börtön sötétsége az első rész világméretű sötétségének párja. Itt a börtönben Szilveszter még két lépést tesz a gondolati fejlődés útján. Az egyik a forradalmi erőszak szükségességének elfogadása:

"...egy közös jó van, miből
Egyenlőn jár mindenkinek
A rész, s ez a közös jó a szabadság!
Ki ebből elvesz egy porszemnyit is
Mástul, halálos vétket követ el,
S azt ki szabad, azt ki kell irtani!"

Ez gondolatilag előkészíti és igazolja a 19. részben lezajló merényletet. A börtön sötétsége egyetlen pillanatra világosodik csak meg.

A fény-metaphora második jelentése, a szerelem tűnik föl:

"Egy pillanatnál kevesebb alatt
Eltűnt az, és a börtön, amely
Világos volt, ismét sötét lett,
Mint villámlás után az éjfélnél."

A látomás, kedvesének halála az a tragédia, amely Szilvesztert végképp elszakítja régi önmagától. Ez az egyetlen pillanat, a műben, amikor Szilveszter őrjöngve megtagadja eszméit:

"Szerelmem istenasszonya,
Te egymagad voltál valóság;
A többi? az emberiség, szabadság
Ez mind üres szó, puszta ábránd,
Melyért bolondok küzdenek."

Később mégis ujrakezdi ezt a küzdelmet. De a börtönbeli lázas, dühöngő állapot eljuttatja egy olyan felismeréshez, amihez racionális-logikai úton talán sohasem jutna el:

"Zsarnok vagy, isten, és én
Átkozlak tégedet!
Ott ülsz az égi trónuson hideg
Méltóságodban érzéketlenül,
Csakugy, mint itt a földi zsarnokok."

Az "égi és földi" hatalmat tehát egyként látja.

Szilveszter dühöngését a már többször alkalmazott módszerrel érzékelteti a költő:

"Ugy orditozott a rab, hogy a sötétség
Megijedett és reszketett belé."

A személytelen és másutt közömbösnek ábrázolt természeti jelenség "átlelkesül" és ember módjára reagál a fájdalomkitörésre.

A 18. rész nagyjából pontos megfeleléssel a 10. rész szerkezeti párja. A 10. részben képletes börtönből, a szolgaságból szabadult Szilveszter, itt valódiból. Érvényesül a párhuzam ab-

ban is, hogy mindkét esetben az egyébként nem szereplő szabad természet megjelenése ábrázolja a szabadságot. A különbség is funkcionális. A 10. részben a végtelen pusztaság és a vadon erdő széles, nagy panorámája fogja körül az eszmélő, lázadó utján éppen meginduló fiút. A 18-19. részben ezt a tág képet két eleme helyettesíti: a börtönfalra szálló kismadár, illetve a szabad levegő. A mindenét elvesztett megtört Szilveszter számára ugyanolyan nagy élményt jelentenek, mint annak idején a "nagy" természet. A szavak, amelyekkel Szilveszter a kismadarat köszönti, több jelentést kapnak a körülmények tükrében:

"Te kis madár ott a falon, te
Szabad világnak szabad vándora,
Te szabadság hirmondója vagy!"

A madár valóban a szabadság hirmondója abban az értelemben, hogy Szilveszter a börtönből kiszabadul. De nem hirmondója annak a szabadságnak, amelyet Szilveszter azonnal a maga szabadulásához kapcsol:

"Én szabad vagyok...
Szabad tehát a nemzet, a haza!"

A társadalmi szabadságot nem vívták ki, az az értelem tehát, amelyet Szilveszter a legfontosabbnak tart, nem igaz. Igaz viszont egy harmadik jelentés, az, ami a 10. részben is szerepelt. "Szabad világnak szabad vándora" - ez a sor az embertől független, meg nem háborítható, el nem nyomható természet szabadságát jelenti. A háromféle szabadságból tehát változatlanul csak ez az egy igaz maradéktalanul /az egyéni sem, hiszen a társadalmi szabadság hiánya miatt az egyén sem szabad, ha a börtönből ki is engedik/.

A természettel, mint a szabadság egyetlen valóban létező formá-

jával szemben ismét ott áll kontrasztként a társadalmi elnyomás negatív élménye:

"...a világ
Még mélyebben van meggörbedve, mint
Tíz év előtt, midőn ő szót emelt;
Az emberméltóság naponta törpül,
És a zsarnokság óriásodik."

Szilveszter börtönbe kerülésével eltűnik a fény-metaphora domináns jelentése. Egyszer jelenik csak meg, de akkor is a második, "szerelem"-jelentéssel. Még a börtönéből szabaduló Szilveszterhez sem kapcsolódik azonnal, csak akkor, amikor újra cselekvésre határozza el magát:

"E gondolatra megerősödék,
Fölgyulladt benne a kihamvadó tűz."

Szilveszterhez kötődve ez az utolsó előfordulása. Még kétszer találkozunk vele a 19. részben.

Egyszer ironikusan kettős értelemmel:

"Talán az isten jött a földre
Saját képében és saját kezével
Átadta a rab-embereknek
Rég elveszített szabadságukat?
Hogy ily nagy a fény, az öröm."

A fény itt is egyértelműen a szabadságot jelenti, illetve jelentené. A szabadság az egyetlen, amely megérdemelné a nagy ünnepet; de a tömeg az elnyomót, a királyt ünnepli. Bár a fény Szilveszter és a szabadság eleme, a zsarnoki hatalom még arra is képes, hogy ezt ne csak elfojtsa, hanem meg is hamisítsa, el is torzítsa. Ez a hamisítás a nép fékentartásának és rabságban tartásának harmadik eszköze. Az első kettő a közvetlen hatalmi fenyegetés volt: az egyházi /a pap a faluban/ és az államhatalomé /a könyv

kiadása/. A közvetlen és leplezetlen megfélemlítésen túl a harmadik, "finomabb" eszköz a félrevezetés, az uralkodó és a nép közötti szeretet hamis eszméjének az elhíttetése. Ez a harmadik eszköz a legveszélyesebb, mivel megakadályozza az első kettőnek a világos felismerését.

A fény-árnyék metafora legutolsó előfordulása a képrendszer síkján is beteljesíti Szilveszter bukását:

"Mión melléje lépett a bakó a
Sötét halálnak fényes pallosával..."

Az utolsó jelenetben az egymáshoz fonódó vagy egymástól eddig többé-kevésbé független háromlépcsős szerkezeti alapvonalak összekapcsolódnak: a legélesebb összeecsapás, a legnagyobb áldozat, a harmadik és legnagyobb árulás.

4.

Az 1-14., ill. a 3-14. rész egymásba fonódó nagy periodusait és ezek funkcióját már tisztáztuk. De a keretes szerkesztésmód nemcsak a fő vonalakra érvényes; kisebb egységek látszólag elszórtan több helyen is előfordulnak. Nem lenne célszerű valamennyit részletesen elemezni itt, de szeretném röviden bemutatni - egyben fel is sorolva ezeket -, hogy elhelyezkedésük és szerepük a mű egésze szempontjából igen lényeges.

10. rész: Keretsor: "Imádlak, isten; most tudom, ki vagy?"

A szolgából emberre emelkedés fordulata után közvetlenül a szabadság élményével találkozik Szilveszter. Fanteisztikus természet-himnuszát foglalják keretbe és emelik ki a megismételt sorok.

12. rész: "Dicső hely a hölgyek szive!

...az üldözött igazság,
Ha mindenholnan számkivetve van,
Végmenedéket ott talál.
Dicső, dicső hely a hölgyek szive!"

Szilveszter másik nagy élménye a szerelem. A keretes rész - általános érvényű megállapítás formájában - azt a nőt jellemzi, aki méltó társa, aki Szilveszter eszméit, gondolatait képes megérteni szerelmén keresztül.

15. rész: "Ezt kell tehát eladnia,
Hogy meztelen ne menjen
A földbe gyermeke?

De meg kellett történnie,
Hogy meztelen ne menjen
A földbe gyermeke."

Az egyéni élet

izza ez a rész.

17. rész:

a,
ság..."

A megismételt
mélypontján me-
dalmi eszméit.

a forradalmár
tagadja forra-

18. rész:

Szilveszter fo

!"

18. rész:

n, te
ándora,
a vagy!"

Szilveszter eszméinek a beteljesülése - legalábbis itt Szilveszter reménykedve, félig gondolkodva, félig vizionálva maga előtt látja azt az időt, amikor a népek megtörték már a zsarnokságot.

A 19. rész két rövid periodusa szorosan összetartozik:

a./ keretsorok: "Kelj föl, te gyáva zsarnok!"

b./ keretsorok: "Boldogtalan nép..."

Boldogtalan, százszor boldogtalan nép!"

A merénylet jelenetében a "gyáva zsarnok" és a "boldogtalan nép" nyomatékos és indulatos felidézése azokat az okokat mutatja be, amelyek miatt Szilveszter elbukott: a hatalmi erőszakot, amely fél a forradalomtól; illetve a félrevezetett, Szilvesztert megtagadó népet, amely nem képes még csak felismerni se a saját érdekeit /ezt jelenti a "boldogtalan" jelző: bűnös a nép is, de nem annyira és nem úgy, mint a hatalom. Hiszen Szilveszter bukása a hatalomnak győzelmet jelent, a népnek viszont tulajdonképpen óriási veszteséget - ha a nép nincs is tudatában/;

A néhány soros keretes egységek szerepét összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az ismétlés legelemibb funkcióját teljesítik: nyomósítanak, hangsúlyoznak, kiemelnek. Nagyjából a cselekmény fontosabb pontjaihoz kapcsolódnak, de egyikük sem "cselekményes". Fő közös jellemzőjük az, hogy érzelmi-gondolati reflexiókat emelnek ki a cselekmény menetéből, mintegy külön felhívják a figyelmet a hős vagy a közbeszóló költő egy-egy fontos gondolatára.

5.

"Az apostol" időviszonyai aránylag egyszerűek: az expozíció után hosszú betét, visszatekintő rész következik, majd a kezdő

helyzethez való visszaérkezéstől lineáris rendben követik egymást az események.

De a mű nagy egységein belül az események feldolgozásában sajátos időtechnika érvényesül. Mindig Szilveszter szemszögéből nézve a költő végig elkülöníti az objektív és a szubjektív idő fogalmát. Egyrészt gondosan regisztrálja a külső, objektív idő mulását: időről időre pontosan közli Szilveszter korát. Például:

5. rész: "Csak egy napos még..."

8. rész: "Igy élt a gyermek. Már hatéves volt..."

9. rész: "Tizenhat évig kelle élnie..."

Az életkor megjelöléseken kívül egy-egy átvezető részben is szerepel az idő szabályos mulása:

12. rész: "Őt sem kerülték ki az évek.

Elment hozzája mindenik..."

14. rész: "Igy jöttek évek, mentek évek..."

Másrészt azonban szerepeltet egy szubjektív, belső időt is néha: az idő mulása, az események folyamatos egymásutánja során egy-egy villanásra "megnyitja" Szilveszter lelkét, érzékolte-ti, hogy számára mit jelentett az eltelt periodus, hogy a külső idő milyen formában csapódott le Szilveszterben, hogyan épült be élményei rendszerébe. Különleges hatását az adja, hogy általában objektív időmegjelöléssel együtt szerepel és ez méginkább kiemeli az élmények és tapasztalatok /Szilveszter esetében legtöbbször negatív élmények/ nagy jelentőségét az emberi tudatra a külső idővel szemben:

8. rész: "Már hatéves volt,
S átélte hat századnak nyomorát,
És néhány percnak árva örömét."

Itt a reális használatu év, illetve a metaforikus század és perc egymáshoz való tartalmi-mennyiségi viszonya, aránya a Szilvesztert ért negatív és pozitív tapasztalatok végtelenen torz arányát fejezi ki.

A börtönben töltött tíz év hasonló módszerrel szintén kétféle megvilágítást kap:

18. rész: "Tíz éve már, s őneki e tíz év
Egyetlenegy hosszú, végtelen éj volt..."

19. rész: "Tíz év alatt száz évet élt."

A két részlet együtt Szilveszter érzéseinek sajátos kettősségét fejezi ki. A reálisan eltelt tíz év alatt ő egyszerre érzékelt az idő végtelen és megállíthatatlan mulását, ill. azt, hogy abból az ember fölfogni és érzékeltetni csak a jelen pillanatot képes; vagyis, hogy az idő /az ember számára/ egyszerre állandóan változó és örökké egyforma, ugyanaz.

Végül Szilveszter saját szájából halljuk, hogy annak, hogy az ember rövidnek vagy hosszúnak érez-e egy időszakot, néha alig van köze a reálisan eltelt időhöz:

18. rész: "Oh, mily soká tart, míg e láncot
Kezem-lábamról leverni;
Ez a néhány perc hosszabb, mint valának
Itt átnyomorgott hosszú éveim."

Az időnek ez a tulajdonsága itt látszik legélesebben, mivel Szilveszter tulajdonképpen tudja, mennyi idő telik el /néhány perc - hosszú évek/, mégis másképpen érzékeli.

6.

Végül "Az apostol" még egy érdekességével szeretnék foglalkozni: az írói közbeszólások rendszerével. Az író és a mű

közötti távolság szempontjából három szintet különböztethetünk meg. Kettő hagyományos: az objektív leírás vagy elbeszélés /pl. "Sötét a város, ráfeküdt az éj"/; illetve a hősök megszólaltatása vagy belső monológjaik, gondolataik leírása /pl. az öreg tolvaj jelenete a kocsmajtóban/. Közös jellemzőjük az írótól való viszonylag nagy és világosan kitapintható távolság. A kettő között helyezkedik el a harmadik típus: az író közvetlenül "belép" a történetbe, a maga nevében szólal meg. Ennek a belső beszélő típusnak is van két változata: egy "epikus" és egy "kommentáló". Az epikus változatban válik igazán belső mesélővé a költő: a jelenetet úgy írja le, mintha maga is szemlélője lenne, s a szeme láttára kibontakozó eseményeket mondaná el.

Ilyen hely pl. az 5. rész elején:

"Népetlen a város... ki járna ily
Időben kinn? - és mégis, mégis ott egy
Élő alak... vagy kísértet talán?
Járása olyan kísértetszerű.
Errébb jön, errébb, már látszik, hogy asszony..."

Vagy a 17. részben:

"...oly hangon, mintha lelkét
Sóhajtaná ki, ezt nyögé:
"Nem állt meg... elment... itt hagyott...
Mindennek vége van!"
Mi lelte őt? ki hagyta itt?
"Minek van vége?"

A magyarázat késleltetése növeli a jelenetek feszültségét, izgalmát. A költő az olvasó várakozását lopja be művébe, s ezzel a fogással teremti meg, hívja elő ezt az izgalmat.

A másik, kommentáló változatnak még egy funkciója van. A

váratlanul személyessé váló hang itt is figyelmet fölkeltő esz-
köz. De ezen túl a költő a maga és az olvasó nevében is bíráló-
ként lép föl; érzéseit, indulatait közvetlen közbeszólással,
egyes szám első személyben hozza tudomásunkra. Ilyen például
az egész 4. rész: az író a maga személyes valóságában lép elő,
hőséhez illetve az olvasóhoz fordul:

"Ki vagy, csodálatos teremtmény,
Ki vagy te, férfiu?"

Majd:

"Elmondjam a történetet,
E férfi életét?
Elmondom azt..."

A személyes, beszélgető hang szinte lírai közelséget teremt író
és mű, ill. író és olvasó között. Ugyanakkor az egész mű szer-
kezete szempontjából ez a rész a mankó is, áthidaló megoldás:
a visszaforgatott idő, Szilveszter férfikorából csecsemőkorá-
hoz való visszatérés magyarázata.

A 15. részben a cselekményes és kommentáló változat együtt
szerepel:

"Jó testvér, jó szülők,
Miért e halk járás, e suttogás?
Dobogjatok, tomboljatok..."

Illetve:

"Ha jobbkezének erejét
Az én kezembe öntené az isten,
Leirhatnám-e úgy is azt a kint..."

Tisztán kommentáló sorok a 19. részben:

"Kelj föl, te gyáva zsarnok,
Hisz nem talált a fegyver..."

Majd:

"Boldogtalan nép, mért gyűjtöd fejedre
Az isten átkát?"

A költő indulatai elemi erővel törnek fel. Megvetése és haragja a Szilveszter bukását okozók ellen olyan nagy, hogy epikus személytelenségéből ismét kilépve a lírai költő magatartását veszi föl.

Az utolsóként vizsgált költői eszköz funkcióját tehát a következőképpen foglalhatjuk össze: az epikus műben az író személyes közbeszólásai figyelemfölkeltő és feszültségteremtő eszközként szerepelnek. Ezen kívül pedig csökkentik, egyes esetekben szinte teljesen elmoszák a távolságot költő és mű, más helyeken költő és olvasó között.

Ez a fel-felizzó lírai hév is bizonyítja, milyen fontos, nagyjelentőségű volt Petőfi számára Az apostol és a benne megfogalmazott üzenet.

Elemzett képi és gondolati motívumai, valamint a felépítés, a szerkezeti vonalak szorosán összekapcsolódó, egy jelenetben összefutó és kiteljesedő rendszere pedig bizonyítja azt, hogy Az apostol a művészi megoldás-formálás tekintetében is egyike Petőfi remekeinek.